

Sanda Ham

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
sanda.ham@gmail.com

IMENICE MUŠKOGA RODA U JEZIKU JOSIPA KOZARCA

U radu se opisuju morfo(no)loška obilježja imenica muškoga roda u jeziku Josipa Kozarca. Sklonidba se imenica (alomorfizam osnova i nastavka s osobitim obzirom na sklonidbu množine) opisuje s obzirom na iste imenice i morfo(no)loške kategorije u pisaca 18. stoljeća, u slavonskom dijalektu Kozarčeva vremena, u normi zagrebačke škole i u suvremenom jeziku.

Uvod

Ovaj se rad sadržajno i metodološki oslanja na rad *Pristup jeziku Josipa Kozarca* objavljen prije sedam godina u šestom zborniku *Šokačka rič* (Ham 2009).¹ U tom se radu, ukratko rečeno, tumači zašto je za pristup jeziku bilo kojega književnika iz druge polovice 19. stoljeća, za valjanu prosudbu i opis, za razumijevanje jezičnoga sustava, potrebno uzeti u obzir jezik književnika suvremenika, normu zagrebačke filološke škole, vukovsku normu, suvremenu normu, a kada je o Josipu Kozarcu riječ, osim triju navedenih kriterija, potrebno je uzeti u obzir i slavonski dijalekt kao i jezik slavonskih pisaca 18. stoljeća i početka 19. stoljeća.

Rad koji čitatelj ima pred očima primjena je tih načela i kriterija na morfo(no)logiju imenica muškoga roda u jeziku Josipa Kozarca i na taj način logični sadržajni i metodološki nastavak rada *Pristup jeziku Josipa Ko-*

¹ Oba su rada, i prethodni i ovaj, bitno promijenjeni, dopunjeni i osuvremenjeni dijelovi mojeg rukopisnoga doktorata: *Jezik Josipa Kozarca, sklonidbeni sustav*, FF, Zagreb, 1994.

zarca.²

Kao nadređeni je kriterij u ovom radu izabran imenički rod, a ne imenička vrsta i promjena, ponajviše zbog muških vlastitih imena koja se sklanjaju po dvjema vrstama, a-vrsti i e-vrsti. Budući da se glavnina imenica muškoga roda sklanja prema a-vrsti i $\emptyset$ -promjeni, imenice i jesu opisane, bez obzira na nadređeni kriterij roda, prema osobitostima a-vrste i $\emptyset$ -promjene. Valja napomenuti da u radu dosljedno razlikujem imeničku vrstu od imeničke promjene — vrstu određujem prema nastavku u genitivu jednine, a promjenu prema nastavku u nominativu jednine. Takvo je razlikovanje bitno radi jednostavnosti i preciznost morfološkoga opisa, a poglavito je bitno dosljedno razlikovati imeničku vrstu i promjenu jer su u literaturi različiti nazivi, ponekad vrlo nedosljedni i zbunjujući.

Zagrebačkom se normom u ovom radu naziva norma zagrebačke filološke škole³ i to prema Mažuranićevoj (1866) i Veberovoj slovnici (1876), *starijim se piscima* nazivaju hrvatski književnici iz Slavonije iz 18. stoljeća i početka 19. stoljeća. Budući da Maretić (1910), Babić (1968, 2009) i Vončina (1975, 1988) donose obilje primjera iz književnika toga razdoblja, pri opisu se oslanjam na njihove radove — na primjere iz njihovih radova, ali ne i na opise jer su uglavnom metodološki različiti.⁴ Gdje smatram da je opis neprimjeren, osobito Maretićev, na to upozoravam u radu. *Slavonskim dijalektom* (ili samo *dijalektom*) nazivam one govore koje je Ivšić 1913. opisao i koji su prostorno i vremenski bliski Josipu Kozarcu.

U radu se služim prvim izdanjima Kozarčevih djela, ne mijenjam im slovopis i pravopis. Kozarac je pisao u skladu s normom svojega doba *ie* za naše suvremeno *ije*; *ć* — *tj* za naše suvremeno *ć*; *dj* za suvremeno *đ*; slovo (i fonem) *dž* Kozarac ne upotrebljava.⁵ Pravopis mu je morfonološki ili

² U tom je radu uglavnom popisana i suvremena literatura o jeziku Josipa Kozarca pa čitatelja upućujem na taj rad radi potpunijega uvida u temu i pripadajuću literaturu.

³ Opširnije o zagrebačkoj normi vidi: Ham 1998, 2006.

⁴ Opis hrvatske štokavske književnojezične baštine 18. stoljeća objavljen je u 3. dijelu *Povijesti hrvatskoga jezika*, 17. i 18. stoljeća, iz pera L. Farkaš, *Štokavski hrvatski književni jezik u 18. stoljeću* (Bičanić 2013). Bez obzira na vrijednost koju knjiga ima u cjelini, opisom se nisam mogla poslužiti jer nije posve točan, metodološki dosljedan i izvoran. Primjerice, uz različite se padežne oblike iz starijih književnika ne navode glagoli kojima ti padeži rekcijski pripadaju, tako je teško odrediti je li opis valjan ili nije (poglavito jer je među primjere dativa svrstan prijedložni izrazi *s u* (!); pri opisu se poseže za dijakronijom, primjerice u opisu duge množine imenica m. r., što opis čini nevrijednim sa sinkronijskoga gledišta — a to je samo jedan primjer; glavnina je autoričnih zaključaka poznata iz starije literature. Opširnije vidi: Ham 2015.

⁵ Svakako da je /dž/ ponajprije fonološko pitanje, ali ovdje ga promatram samo slovopisno.

kako su ga u 19. stoljeća slovničari nazivali — *korienski* ili *etimološki*.

Opće imenice muškoga roda a-vrste, ø-promjene

U Kozarčevim tekstovima imeničkoj a-vrsti pripadaju i neke imenice koje u suvremenom jeziku nisu muškoga roda, koje su u suvremenom jeziku kolebljiva roda, koje u suvremenom jeziku pripadaju imenicama ženskoga roda i sklanjaju se prema e-vrsti.

1. Imenice koje u suvremenom jeziku nisu muškoga roda — *tema, rumen*:

- ... o onaj vama neugodni *tema*... (MK, 128)⁶
- ... to je bio dnevni *tema*... (MK, 595)
- ... Sofiju oblio tihi *rumen*... (P, 134)
- ... ipak mu je tih *rumen* udario u obraze... (MST, 1)

Imenica *tema* odstupa od suvremenoga jezika ne samo po kategoriji roda, nego i padeža. Prema navedenim primjerima *tema* nema padežnih oblika, nesklonjiva je. Imenica je *rumen* u Kozarca uvijek muškoga roda. Natuknica u Rječniku JAZU⁷ govori da je *rumen* imenica ženskoga roda, potvrđena »samo u jednom primjeru s kraja 18. vijeka« i to u Reljkovića.⁸

2. Imenice koje u suvremenom jeziku mogu biti i muškoga i ženskoga roda, ili kako slovničari iz 19. stoljeća kažu:

- »Njeke rieči, izlazeće na suglasnik, jesu mužkoga i ženskoga spola:
A) češće mužke: glad, pečat, rat, varoš, večer
B) češće ženske: bol, dol, nit, kap, otrov.« (Veber 1876:27)

Imenice *pečat, rat, dol, otrov, kap, nit* u suvremenom su jeziku uvijek jednoga roda, a tako je i u Kozarca. Suvremena norma navodi tek imenice *bol, čar, glad i splav* kao imenice koje su kolebljiva roda (Babić 1991:484). T. Talanga (2011) navodi sedamdesetak imenica kolebljiva roda u suvreme-

⁶ U zagradama se navodi kratica koja znači Kozarčevo djelo i broj koji označava broj stranice u tom djelu. Kratice su sljedeće: MD — *Moj djed, Hrvatska omladina*, 1887.; BK — *Biser-Kata, Vienac*, 1887., br: 12. — 16.; NP — *Naš Pilip, Vienac*, 1887., br: 36.; P — *Proletarci, Vienac*, 1888., br: 5. — 13.; K — *Krčelići ne će ljepote, Dom i sviet*, 1888., br: 11. — 14.; KG — *Kapetan Gašo, Vienac*, 1888., br: 23.; SŠ — *Slavonska šuma, Vienac*, 1888., br: 34. — 36.; MK — *Mrtvi kapitali, Vienac*, 1889., br: 25. — 41.; LJ — *Ljudi, koji svašta treba-ju, Vienac*, 1891., br: 2. — 3.; MST — *Među svietlom i tminom, MH*, 1891.; T — *Tena, Dom i sviet*, 1894., br: 1. — 4.; TLj — *Tri ljubavi, Prosvjeta*, 1984., br: 1. — 9.; MiK — *Mira Kodolićeva, Prosvjeta*, 1895., br: 13. — 19.; MS — *Moje susjedice, Prosvjeta*, 1985., br: 1.; TD — *Tri dana kod sina, Prosvjeta*, 1897., br: 1.; O — *Oprava, Prosvjeta*, 1899., br: 3. — 7.; RuP — *Rodu u pohodu, Vienac*, 1899., br: 15. — 17.

⁷ Zagreb, 1953., knjiga XIV.

⁸ I na ovom se primjeru potvrđuje da natuknice iz Akademijina rječnika valja projeriti na građi. Je li riječ o slučajnom ili namjernom propustu, to je teško reći.

nom jeziku.

Imenica *večer* u Kozarca je i muškoga i ženskoga roda, a-vrste ili e-vrste:

- ... da do *večera* malko pobrbljamo po strniku... (TLJ, 68)
- Dobar *večer*, – uzvratu Vinko. (MK, 668)
- ... sa jučerašnjom *večeri*... (MK, 453)
- ... cielu *večer*... (P, 101)

Ta se imenica ni u jednom Kozarčevu tekstu ne pojavljuje u obliku *veče*. Suvremena norma kolebljiva je kada je *večer* u pitanju. U starijoj Akademijinoj gramatici (Babić 1991:568) među uzorcima imeničke promjene a-vrste navedena je i sklonidba imenice *veče* kao imenice srednjega roda. Prema uzorku sklonidbe može se zaključiti da je riječ o imenici na $-\emptyset$ koja u nominativu jednine ima krnju osnovu (*veče- $\emptyset$*), a u kosim ju padežima proširuje proširkom *r* (*večer-a*).⁹ Novija Akademijina gramatika (Babić 2007:417) *večer* smatra imenicom ž. r., tako je i u Silić-Pranjkić (2005:111), Institutova gramatika dopušta *veče* i *predveče*:

»Imenice *veče* i *predveče* upotrebljavaju se samo u NAV. U ostalim se padežima upotrebljavaju oblici imenice *večer* koja može biti muškoga roda, npr. dobar *večer*, ali je većinom ženskoga roda i pripada vrsti i, npr. *pomorska večer* – *pomorske večeri*« (Barić 1995:144)¹⁰

Imenica *bol* u Kozarca uvijek je ženskoga roda:

- ... *bol* koju sam... (TLJ, 34)
- Trenutak *boli*... (MiK)
- ... tu *bol*... ta *bol*... (MK, 449)
- ... *bolju* ljubomora, *bolju* djeteta (MiK)

Za suvremenu je normu, kako je naprijed u ovom radu rečeno, riječ o imenici kolebljiva roda. Rod joj ovisi o značenju, ako znači tjelesne bolove tada je muškoga roda, a ako znači osjećajno trpljenje tada je ženskoga roda. Norma do te mjere razlikuje rod u imenice *bol* da su u Šonjinu rječniku (2000) dvije natuknice: *bol*¹ za imenicu m. r. i *bol*² za imenicu ž. r.

Imenicu *čar* stari gramatičari ne izdvajaju kao imenicu nestabilna roda, a u Kozarca je uvijek muškoga roda. Može imati i proširenu osnovu umetkom *-ov*:

⁹ Imenice s. r. s krnjom osnovom i prošircima *n* (*vrijeme- $\emptyset$* , *vremena-a*), *t* (*uže- $\emptyset$* , *užet-a*), *v* (*podne- $\emptyset$* , *podnev-a*) nazivaju se u gramatikama imenicama s nejednakosložnim osnovama. Prave suglasnosti oko nastavaka tih imenica nema. Akademijina gramatika (Babić 2007) smatra da je nastavak u tih imenica *-e*, a da se osnova proširuje s *en*, *et*, *ev*. Institutova gramatika (Barić 1995) prednost daje opisu koji je i u ovom radu, nastavak je u N jd. $-\emptyset$, a osnova se proširuje s *n*, *t*, *v*.

¹⁰ U navodima se iz suvremenih gramatika u ovom radu navode naglasci samo tamo gdje bi njihovo navođenje bilo nužno za razumijevanje navedenoga.

... jedan od onih *čarova*... (MK, 42O)
... opijajuć me neizrecivim *čarom*... (TLJ, 99)
... ima pravoga *čara*... (MiK)
... svaki *čar*... (MiK)

Imenica *glad* u Kozarca je muškoga roda:

... od *glada* umrijeti (T, 3)

3. Imenice koje u suvremenom jeziku nisu muškoga roda, koje pripadaju imenicama ženskoga roda i sklanjaju se prema e-vrsti: *fotelj, pojav, ljubomor, stipendij*:

... onaj široki *fotelj*... (O, 171)
... onaj društveni *pojav*... (MiK)
Taj *ljubomor* ... (TLJ, 34)
... za što su mi *stipendij* dali... brinu roditelji i *stipendiji*... (MK, 596)

Imenice tuđega podrijetla o kojima govori suvremena norma, imenice sa završetkom *-ist*, slabije su u Kozarca zastupljene. Potvrđenih je tek nekoliko. Dvije su u akuzativu množine pa se ne može znati jesu li imenice a-vrste ili e-vrste:

... sve te *idejaliste* i *materijaliste*... (MK, 567)
Suvremena imenica *jurist* u Kozarca je *-ista, jurista*:
... mladi *jurista*... (MK, 434)

Imenice stranoga podrijetla koje u hrvatskom jeziku završavaju na *-t* (a latinskoga su ili grčkoga podrijetla) u Kozarca mogu biti i a-vrste i e-vrste, završavaju na *-t* ili *-ta*:

... stvoren za filozofa, drugi za liečnika, treći za *literata* (MK, 596)

Imenica je *literat* u Kozarca imenica a-vrste, ali je imenica *patriot* e-vrste: *patriota*

... *Patriote* su... među *patriotama*... ja hćeo da budem *patriota* (TLJ, 450)

Opće imenice muškoga roda e-vrste, a-promjene

Imenica muškoga roda s nastavkom *-a* u nominativu jednine malobrojne su u Kozarca: *glasonoša* (MK, 459), *listonoša* (R, 1), *sluga* (TLJ, 9), *dobričina* (MD, 2), *priša* (P, 64), imenici je *hulja* rod određen atributom:

... onaj *hulja*... (O, 170)

Imenice stranoga podrijetla u Kozarca su a-vrste ili e-vrste: *patriota, jurista, literat*. Imenice se *novelist* i *patriot* potvrđuje i kao imenica e-vrste, *novelista, patriota*:

... dojučega *noveliste*... (TLJ, 194)
... mora biti *patriota*... (TLJ, 194)

Vlastita muška imena a-vrste, e-promjene

Stari su gramatičari neodređeni kada govore o sklonidbi muških imena, ne daju nikakve podatke, nego savjetuju:

»Imena...koja izlaze na o ili e sklanjaju se u nekojih krajih po I, a u nekojih po II sklonitbi. Toj-ćeš-se smetnji najlakše ukloniti, ako uzmeš ljudsko ozbiljno ime: Ivan a ne Ivo.« (Mažuranić 1866:42)¹¹

Pavle, Rade, Gjorgje, muška imena s nastavkom *-e* u nominativu jednine, sklanjaju se u Kozarca prema a-vrsti.¹²

N	<i>Pavle</i>	<i>Rade</i>	<i>Gjorgje</i>
G	<i>Pavla</i>	<i>Rada</i>	<i>Gjorgja</i>
D	<i>Pavlu</i>	-	<i>Gjorgju</i>
A	-	<i>Rada</i>	-
V	-	-	<i>Gjorgje</i>
I	-	<i>Radom</i>	-

Ime *Rade* (koje je u Kozarca bez obilježena naglaska) suvremena norma navodi kao *Ráde* i kaže da je hipokoristično muško ime koje pripada e-vrsti (Babić 1991:572). Međutim, moguć je i drugačiji opis, odnosno, moguće je pretpostaviti da je *Râde*, a ne *Ráde* — da imenička vrsta ovisi o naglasku imenice:

»O imenima i prezimenima na *-e* norma je isključiva i sva takva dvosložna imena i prezimena s dugouzlaznim naglaskom svrstava u e-vrstu. Međutim, valja imati na umu razloge koji uvjetuju a-vrstu (strano podrijetlo, jednosložni, silazni naglasak) ili e-vrstu (domaće podrijetlo, dvosložni, dugouzlazni naglasak), što u priručnicima nije u cijelosti pojašnjeno. Dakle, strano ime ili prezime (*Dânte, Jônke*) ili domaće koje nema dugouzlazni naglasak (*Pâvle*), očekivano će imati a-sklonidbu.« (Bošnjak — Jelaska 2008:178–179)

Vlastita muška imena a-vrste, o-promjene

Imenice a-vrste koje su muškoga roda, a u nominativu jednine imaju nastavak *-o* u Kozarčevim su tekstovima samo osobna imena.

Osobna se imena ljudi, zbog posebnosti svoga značenja smatraju imenicom singularia tantum, ali one, iznimno, mogu biti i u množini. U Kozarca je potvrđen samo jedan takav oblik i to akuzativ množine imenice *Otele*: *Otele* (TLJ, 135).

Muška se imena s nastavkom *-o* u nominativu jednine, *Stjepko, Marko*,

¹¹ Mažuranić piše *ě* na mjestu suvremenoga *ije*.

¹² U tablicu su uneseni samo oni padežni oblici koji se potvrđuju u tekstovima.

Stanko, Vinko, Jerko sklanjaju po a-vrsti. Valja napomenuti da je dijalekatna sklonidba navedenih imena po e-vrsti: *Marko, Marke; Stanko, Stanke; Vinko, Vinke* i sl., i to ne samo u Kozarčevo vrijeme, nego i danas.¹³

Vlastita muška imena e-vrste, e- / o- / a-promjene

Imenice su muškoga roda s nastavcima *-o, -e* u nominativu jednine u Kozarca potvrđene kao osobna imena.

Imena *Mato, Gašo, Lujo, Jandro* sklanjaju se u skladu sa suvremenom normom. Takva se sklonidba uklapa i u dijalekatni sustav:

»U posavskom se govoru imenice kao *Pavo, Mato, Djuro* i dr. sklanjaju samo po e-deklinaciji, dakle je genitiv *Pave*, (nikada *Pava*), dat. *Pavi*, ak. *Pavu*.« (Ivšić 1913:215)

Imenica *Bogo* (hipokoristik imenice *Bog*) potvrđena je samo u vokativu: *Bogo!* (TLJ, 9).

Takav bi vokativ u suvremenom jeziku svrstao imenicu *Bogo* u imenice e-vrste.

Ime *Tanasije* sklanja se različito od suvremene norme. U Kozarčevu tekstu ono pripada imenicama e-vrste:

... vidili *Tanasiju* (RuP, 9)

Imenica je potvrđena samo u nominativu i akuzativu, ali se prema akuzativu može zaključiti da je u Kozarca riječ o imenici e-vrste. Suvremena norma napominje da se muška imena sa završetkom *-je* (*Antonije, Hroje, Julije, Maroje*) sklanjaju prema a-vrsti (Babić 1991:490, 572). Prema podacima o posavskom govoru iz Ivšića (1913) i o podravskom govoru iz Hamma (1949) može se zaključiti da je riječ o dijalekatnom obliku.

Opisivanoj vrsti pripadaju i imena na *-a*: *Toma* i *Joza* (genitiv: *Tome, Joze*). Makar u Kozarca nije obilježen naglasak, u skladu s imenima Slavonske posavine, ta bi imena trebala imati kratkosilazni naglasak — *Tòma, Jòza*. I suvremena norma propisuje takav naglasni lik i sklonidbu.

¹³ Ivšić 1913, Hamm 1949. O suvremenom dijalekatnom stanju vidi: Berbić Kolar 2006.

Broj imenica muškoga roda

Imenice muškoga roda a-vrste, $\emptyset$ -promjene u množini imaju u suvremenom jeziku posebnosti koje imenice drugih rodova ili vrstâ nemaju. Te su posebnosti iste u suvremenom jeziku kao i u jeziku 19. stoljeća, a prepoznaju se i u primjerima iz Kozarčevih tekstova, uz neke malobrojne izuzetke.

1. Supletivnu množinu ima imenica *čovjek: ljudi*.

2. Zbirnu množinu imaju iste one imenice koje ju imaju i u suvremenom jeziku, a uz zbirnu imaju i običnu množinu (*snop, snopovi / snoplje; list, listovi / lišće*). Imenica *val* uz običnu ima i zbirnu množinu: *valovlje* (MST, 93). Imenice *trs, friž i drač* imaju samo zbirnu množinu: *trsje* (TLJ, 135), *frižje* (MST, 29), *dračje* (TLJ, 135).

Oblik za množinu oblik imenice *brat*, zbirna množina *braća*, jedini je oblik koji se potvrđuje u Kozarca. Gramatičari zagrebačke škole navode i običnu množinu koja bi glasila *brati* (Veber 1876:27). Takav oblik u Kozarca nije potvrđen.

Imenica *gospodin* osim zbirne množine *gospoda* ima i oblik *gospoštija* koji je istoznačan s oblikom *gospoda*.

Imenice *seljak, činovnik, otačbenik* imaju i zbirnu množinu: *seljačtvo, činovništvo, otačbeničtvo*.¹⁴

3. Pluralia tantum, imenice koje se u Kozarca potvrđuju samo u množini: *moždjani* (T, 56),¹⁵ *Vinkovci* (TLJ, 34).

4. Dugu množinu imaju u Kozarca jednosložne i dvosložne imenice, a tvore ju umetcima *-ov-, -ev-*, zavisno od toga završava li imenička osnova na nepčanik ili nenepčanik. Izmjena je umetaka *-ov-, -ev-* pravilna i s gledišta norme Kozarčeva vremena i naše suvremene: *miševi, tornjevi, vrčevi, kraljevi; vrhovi, labudovi, zidovi*.

Imenica *zec* ima u Kozarca dvostruku množinu, tvorenu ili umetkom *-ev*, ili umetkom *-ov*: *zecevi, zecovi* (TLJ, 54). Suvremena norma preporuča u imenica kojima osnova završava na *-c*, umetak *-ev* i alomorfnu osnovu nastalu zamjenom *c / č*. Množina bi imenice *zec* glasila: *zečevi* (Babić 1991:509).

Suvremena norma napominje da se pod utjecajem dijalekta upotrebljavaju i dva druga oblika iste imenice, a to su ona dva koja su i u Kozarca: *zecovi* i *zecevi*. Dakako, to je samo napomena o upotrebi, ne i suvremena nor-

¹⁴ O imenici *otadžbina* (u Kozarca *otačbina*), njeznu podrijetlu, starosti i pripadnosti hrvatskomu jeziku vidi: Babić 2004:171–172.

¹⁵ *Moždjani* u Kozarca znači: *živci*.

mativna pravilnost. Zagrebačka je norma nešto drugačija, Veber kaže: »... knez i zec imaju: knezovi i kneževi, zecovi i zečevi.« (Veber 1876:32). Oblik *zecevi* Veber nije ni predvidio kao moguć.

Za posavske govore obilježena je drukčija upotreba umetaka *-ov-*, *-ev-*: uz osnove koje završavaju na nepčanic česće se umeće *-ov-*: *križovi*, *brošovi*. Proširuje se i osnove koje se inače u književnom jeziku ne proširuju: *bunarovi*, *medvjedovi*, *metrovi*, *konjevi* (*konjevi* je jedini primjer dijalekatne proširene osnove u Kozarca), ili ih nema tamo gdje bismo ih očekivali: *noži*, *voli*. (Ivšić 1913:90). Slično se potvrđuje u starih pisaca: *cari*, *knezi*, *bunarovi*, *đavolovi*, *konjevi*, *zecevi* (Maretić 1910:157).

Kozarčeve su duge množine (i one kratke množine) uglavnom skladne i onovremenoj i suvremenoj normi.¹⁶ Kada kažem *uglavnom* mislim ponajprije na zanimljivo normativno pravilo u Mažuranića:

»Pazi 1. Značenje pravilnoga i produženoga plurala nije sasvim jednako; jer produženi plural izvorno znači osobu ili stvar od rēdke veličine, dakle ›volovi‹ znači što ›veliki voli‹, orlovi = veliki orli, knezovi = veliki knezi. A koje-se reči smiju produžiti, trēba da-se iz običaja naučiš. S toga-češ dobro učiniti, da-se neslužiš produženim oblikom (ovi, evi), ako-ga još nisi u dobrom jeziku i u pravom značenju čuo ili čitao« (Mažuranić 1866:41)

To se pravilo u Kozarca ne potvrđuje. Dvostrukosti nemaju značenjskih razlika, a u Kozarčevu tekstu nisu ni stilski obilježene. Kada je riječ o značenjskim razlikama, osim na razlike koje propisuje Mažuranić, mislim i na opise razlika u suvremenom jeziku, na razlike *sat*, *sati* / *satovi*, *akt*, *akti* / *aktovi* i sl. Uopćeno rečeno, *sati* je množina imenice *sat* koja znači mjernu jedinicu za vrijeme, a *satovi* znači naprave za mjerenje vremena; *akti* je množina imenica *akt* koja znači *spisi*, *djela*, a *aktovi* znači prikaze nagih ljudska tijela (Gudkov 1964–1965). Za imenicu *akat* (spis) koju navodi I. Marković (2013:84) i koju značenjski suprotstavlja imenici *akt* (prikaz ljudskoga tijela) nisam pronašla potvrde u suvremenim rječnicima.

Dvostrukosti su u Kozarca najčešće u jednosložnih imenica:

časovi (MK, 563) / *časi* (MS, 3)
brkovi (T, 3) / *brci* (MD, 2)
zvukovi (P, 71) / *zvuci* (LJ, 14)
duhovi (MK, 551) / *dusi* (MK, 624)
konjevi (K, 6) / *konji* (K, 6)
troškovi (P, 71) / *troški* (MK, 543)
bogovi (T, 2) / *bozi* (MiK)
čari (MK, 468) / *čarovi* (MK, 420)

Suvremena norma (Babić 1991:510) kaže da je imenica *troškovi* običnija

¹⁶ Opširnije o dugoj i kratkoj množini vidi: Samardžija 1988.

s dugom množinom, a zagrebačka norma ne daje podatke o tome. Imenica je *konj* jedina imenica s dugom množinom kojom Kozarac odstupa od norme svoga vremena. (Oblik je *konjevi* potvrđen samo jednom.) Kako je naprijed u ovom radu rečeno, o takvoj množini govori Ivšić kao o obilježju slavonskih govora, a Maretić ispisuje takvu množinu i u starih pisaca.

Samo kratku množinu imaju imenice:

hir / hirima (MK, 550)¹⁷
burg / burgima (MK, 624)
val / vali (MK, 595)
rak / rake (MST, 2)
tat / tate (MK, 468)

Većina jednosložnih imenica ima dugu množinu i to kao jedini oblik u kojem se pojavljuju u množini: *gradovi* (T, 2), *kraljevi* (T, 2), *tragovi* (LJ, 3), *zidovi* (BK, 213), *miševi* (MK, 385), *hvatovi* (KG, 358), *vrhovi* (MK, 486), *značajevi* (MK, 610).

U dvosložnih je imenica množina skoro uvijek duga; potvrđena je jedna kratka: *jablani* (TLJ, 116), jedna dvostrukost: *sudruzi* (MK, 624) / *sudrugovi* (MK, 624).

5. Kada je o skraćenoj množini riječ, pronađeno je nekoliko potvrda za etnike i etnoide na *-anin*, *-čanin*, *-ćanin* i *-anin* (Babić 1986:208), a jedna je od njih dvostruka: *ciganin* (K, 169) / *cigan* (MST, 12).¹⁸ Jedna označava stanovnika neba: *nebešćanin* (MS, 2), a jedna imenuje stanovnika mjesta: *Djakovčanin* (TLJ, 97). Potvrđeno je nekoliko etnika u množini i tada je to skraćena množina: *Klenčani* (MST, 117), *Djakovčani* (TLJ, 176), *Izraelićani* (MK, 596), *Ličani* (MK, 641). Kozarac upotrebljava oblik *Posavčani* (T, 3), ali u jedini je *Posavac* (T, 2).

Prema Ivšićevu se primjeru *čoban* (umjesto *čobanin*), a i prema današnjem stanju u dijalektu može zaključiti da je oblik *cigan* dijalekatni. Ivšić kaže: »Imenice na *-in* kao *čobanin* govore se u sing. i bez *-in*, na pr. *čoban* i *čobanin*« (Ivšić 1913:88). U starih pisaca

»Vrlo rijetko poznate imenice odbacuju to *-in* u singularu, a zadržavaju ga u plur., kako je dat. sing. Rimljanu... gen. pl. građanina«... (Maretić 1910:157)¹⁹

Makar u slovnica nema mnogo podataka o etnicima i etnoidima, ni o njihovoj tvorbi jednine i množine, ipak se jasno kaže da se oblici kao:

¹⁷ Imenice iza znaka: / navedene su u obliku u kojem su potvrđene u Kozarca.

¹⁸ Kozarac ne upotrebljava etnike *Rom* i *Romi* pa se iz toga dade zaključiti da etnici *Cigan* i *Ciganin* nemaju pogrдно značenje. Piše ih malim početnim slovom.

¹⁹ Maretić se služi slovoapisom u kojem je *lj = l*, *nj = n* i *dž = ğ*. Istim se slovoapisom služi i Ivšić. Takav je, naime, tada bio slovoapis svih izdanja JAZU.

cigan, dakle oblici sa skraćenom osnovom u jednini smatraju nepravilnima; isto je pravilo u slovnicaama kao i u suvremenom jeziku:

»Rěči na **in** kao kërstjanin, Bečanin, Karlovčanin, gradjanin itd. odbacuju posljednje n u višebroju: kërstjani, Bečani, Karlovčani itd. Samo Turčin iam Turci, 2. pad. Turakah, 3. pad. Turkom, itd.« (Mažuranić 1866:41)

»Samostavnici, izvedeni tvorkom in ili janin, odbacuju u nominativu i ostalih padežih plurala **n**; n.p. gradjanin, gradjani.« (Veber 1876:32)

Umjesto etnika *Bečanin* i *Bečani* i *Parižanin* i *Parižani*, Kozarac upotrebljava oblike: *Bečlija* i *Parižlija*, umjesto *Šveđanin* i *Šveđani* oblici su *Šved* i *Švedi*.

Suvremena gramatika, zahvaljujući ponajprije Babićevoj *Tvorbi riječi*, donosi obilje primjera i podataka:

»Do g. 1860. etnika sa sufiksom -čanin vjerojatno nije bilo mnogo. Pretpostavka je da je -čanin nastao od -ac [u Kozarca *Posavčani* < *Posavac*, napomena Sanda Ham], odnosno od -ec+-janin veoma je prihvatljiva, a budući da su etnici sa sufiksom -čanin od 1860. g. relativno rijetki, to bi sugeriralo primamljivu ideju da je sufiks -čanin relativno mlad. Međutim, već je u 12. st. potvrđen Dubrovčanin, a Šibenčanin je iz 1614.)..., a još ih je manje bilo za bilježeno u rječnicima i ostalim jezičnim priručnicima i lingvistička literatura nije uočila da taj sufiks postoji pa je norma propisivala samo etnike sa sufiksom -(a)c i tamo gdje se danas javljaju i etnici sa -čanin... Berlinac, Đakovac, Vukovarac... Teško je danas bez posebnih istraživanja utvrditi koliko je to bio odraz činjeničnog stanja, a koliko pogrešnih teoretskih shvaćanja...« (Babić 1986:212)

Kada je o etnicima u Kozarca riječ, očito je riječ o pogrješnim normativnim »teoretskim shvaćanjima« jer je tvorba na *-anin*, *-janin* obična i sustavna, a tvorba na *-(a)c* pojedinačna i rubna.

Padežni oblici imenica muškoga roda

Većina imenica muškoga roda sklanja se po a-vrsti i ø-promjeni, a tek manjina prema kojoj drugoj promjeni ili e-vrsti. Zbog toga ću ovdje opisati promjenu središnjega dijela imenica, a-vrste i ø-promjene. Uz akuzativ jednine opisat ću kategoriju živosti.

Padežni su nastavci za imenice a-vrste isti i u Mažuranića i u Vebera, uopće, isti su u svih slovničara zagrebačke škole:

padež	jednina	množina
N	-ø	-i
G	-a	-ah
D	-u	-om, -em
A	= N, = G	-e
V	-e, -u	-i
L	-u	-ih
I	-om, -em	-i

Sklonidba jednine imenica muškoga roda a-vrste, ø-promjene

Sklonidba je jednine u slovnicaama Kozarčeva vremena ista kao i u suvremenom jeziku i to ne samo po padežnim nastavcima, nego i uglavnom po alomorfizmu osnova i nastavaka.

Nominativ jednine

Vokalizirane osnove

U nekih imenica muškoga roda a-vrste s nastavkom -ø u nominativu jednine zvonačnik *l* zamjenjuje se sa *o* (suvremena ih norma navodi dvadesetak). U Kozarca su potvrđene samo dvije imenice u kojih se *l* ne zamjenjuje sa *o*: *Pavel* (P, 86) ali je ta imenica, čak u istom tekstu i na istoj stranici, i u drugačijem obliku: *Pavao* (P, 86); imenica je *predjel* (LJ, 33) uvijek u obliku u kojem se *l* ne zamjenjuje sa *o*. Imenice *pepeo*, *angjeo*, *veo*, *orao* uvijek su s vokaliziranom osnovom.

Ivšić bilježi nevokalizirane osnove imenica na -al: *kotal*, *kabal*, *posal*, ali i iste vokalizirane osnove s uklonjenim zijevo, stegnute oblike — *koto*, *poso* (Ivšić 1913:67). U starih su hrvatskih pisaca vokalizirane osnove uobičajene, a potvrde za imenice s nevokaliziranom osnovom posve su rijetke: *čaval*, *pepel*. Vokalizirana stegnuta osnova potvrdila se tek u Velikanovića: *poso* (Maretić 1910:151).²⁰ Kozarčevi su primjeri u skladu s književnom tradicijom, dakle, različiti od dijalekatnih.

O imenicama na -lac govorim u dijelu o genitivu jednine i genitivu množine u ovome radu.

Proširene osnove²¹

Nepostojano *a*, proširenu osnovu, u Kozarca imaju iste one imenice kao

²⁰ Maretić i Vončina zabilježili su u Kanižlića imenicu *apošto*, ali u ostalih se starih pisaca potvrđuje *apoštol* (Maretić 1910:151; Vončina 1975:82).

²¹ Za ovaj rad nije bitno teorijsko i/ili nazivoslovno promišljanje je li riječ o ne-

i u suvremenom jeziku: *vihar, srpanj, Pavao, udarac, zatiljak, imetak, ljetnikovac*... Te imenice u kosim padežima (osim u genitivu množine) nemaju nepostojanoga *a*: *vihru, vihrovi* (TLJ, 258)²²; *16. srpnja* (MST, 8), *Paola* (P, 86), *udarca* (TLJ, 67), *zatiljka* (MiK), *imetku* (MiK), *ljetnikovcu* (MiK, 597).

Nepostojano *a* Kozarac ne umeće u skup *žd* (što posve odgovara i za grebačkoj i suvremenoj normi): *proljetnog dažda* (P, 85).

Zatvornički završni skupovi *kr, pt, kt, ks* i sl. kojima završavaju riječi stranoga podrijetla (*masakr, koncept, subjekt, indeks* i sl.) u Kozarca se ne potvrđuju, jer se ne potvrđuje nominativ takvih tuđica. Potvrđene su dvije tuđice koje bi u suvremenom jeziku u nominativu jednine završavale na *rt* i *nt*, ali potvrđene su samo u genitivu množine: *inserata* i *trabanata* (P, 117). U starih se pisaca potvrđuju češće oblici s nepostojanim *a*: *talenat, regiment, testamenat*, a rjeđe bez *a*: *parlament, sakrament* (Maretić 1910:158). Ivšić je zabilježio oblik *grunat*, ali kaže da je običan oblik *grunt* (Ivšić 1913:87).

Imenica *cilindar* (MK, 418) (pojavljuje se i u obliku *cilinder*) potvrđena je u Kozarca i u kosim padežima, ali bez nepostojanog *a*: *cilindru* (MK, 418). U starih je pisaca malo primjera u kojima je imenički završetak *er* gdje je u suvremenom jeziku običnije *ar*: *minister* i *Aleksander* (Maretić 1910:158).

Genitiv jednine

Kod svih onih imenica koje u nominativu jednine imaju nepostojano *a*, u zatvorničkim skupovima nastalim gubljenjem nepostojanoga *a* u suvremenom se jeziku zatvornici jednače po tvorbenom mjestu. Takve, obezvučene osnove bilježe se u suvremenom jeziku, ali u Kozarčevu tekstu nema takvoga bilježenja i to zbog pravopisa kojim piše.²³

Imenica *motrilac* pripada onoj skupini imenica kod kojih se *l* zamjenjuje

postojanom *a*, sekundarnom *a* ili umetnutom *a* (koje onda može biti postojano i nepostojano), je li riječ o smjenjivanju $-ø \rightarrow a$ ili $a \rightarrow -ø$ kao što se promišlja u Markovića (2013) nadahnuto Silićem (1968–1969). Bez obzira na koji teorijski način opisali to *a*, imenice muškoga roda u kojima to *a* jest u nominativu jednine i genitivu množine, a u ostalim padežima nije, uvijek su iste. Od autora do autora razlikuje se popis tih imenica iscrpnošću i brojnošću primjera, ali ne i morfološkim kategorijama u kojima se potvrđuje.

²² Ta imenica ima još jedan oblik: *vijor*, a u tom obliku zadržava *o*: *vijora*, na *vijoru* (MiK)

²³ Valja upozoriti da se glasovne promjene ne mogu provoditi u pismu (ili ne provoditi), nego samo bilježiti ili ne bilježiti. Temeljno je obilježje morfonološka pravopisa da ne bilježi glasovne promjene na granici morfema (one koje imaju vrijednost fonotaktičkoga zakona), ali to ne znači da se one ne provode. Tako L. Farkaš ne razlikuje *provodenje* od *bilježenja* glasovnih promjena pa pogriješno tvrdi da se »Morfonološko pravopisno načelo ogleda u neprovođenju jednačenja po zvučnosti, neprovođenju jotacijskih promjena u ponekim slučajevima, neispadanju dentala *t, d* te djelomičnom neprovođenju jednačenja po mjestu tvorbe.« (Bičanić 2013:173).

sa *o* i u genitivu jednine (to su imenice tvorene dometkom *-lac* koje znače vršitelja kakve radnje). Potvrđena je u genitivu jednine: *motrilca* (MST, 62), ali i *motrioca* (P, 102). Genitiv *motrilca* odstupa i od suvremene i od onovremene norme. U starih je pisaca različito, u nominativu može biti i *-lac* (*mislilac*) i *-oc* (*mislioc*), ali se u genitivu jednine *l* smjenjuje sa *o*: *mislioca*. (Maretić 1910:158).

Imenice su na *-lac* rijetke u Kozarčevim tekstovima, a obične su one na *-telj*; zbog toga je i malo potvrda imenica na *-lac*.

Akuzativ jednine

Kozarčevi primjeri ne odstupaju od norme (ni suvremene ni onovremene) kada je u pitanju sinkretizam genitiva i akuzativa / nominativa i akuzativa.

U Kozarca su sinkretizirani nominativ i akuzativ za imenice *-živo*:

- ... govorio *govor*... (P, 17)
- ... kada se obukao i otvorio *prozor*... (MiK)
- ... vidili ste takav jedan *meteor*... (P, 133)
- ... začujem *hihot*... (MK, 117)
- ... sanjala isti *san*... (TLJ, 2)
- ... u lievoj ruci nosio *svežanj* papira. (MST, 48)

Izuzetak je primjer u kojem su za imenicu *-živo* sinkretizirani genitiv i akuzativ:

- ... napunio obadva trbuška, *i onog gornjeg i onog donjeg* (NP, 562)

U tom se primjeru izbor genitiva, umjesto akuzativa, u sintagmi *i onog gornjeg i onog donjeg*, može tumačiti i kao dvojina uz broj obadva: *obadva trbuška*.

Kozarac češće upotrebljava genitiv umjesto akuzativa kada je riječ o imenici *+neživo*, ali tada je ta imenica izravni objekt u genitivu pa takve primjere treba razlikovati od onih u kojima je riječ o nepravilnom sinkretizmu padeža:

- On nije osjećao *umora* (MK, 627)

U navedenom primjeru nije riječ o nepravilnom sinkretizmu, nego o pravilnoj upotrebi genitiva uz zanijekane glagole; o slavenskom genitivu.

U starih je pisaca sinkretizam genitiva i akuzativa za imenice *-živo* posve rijedak i rubni (Maretić 1910:158).

Vokativ jednine

U vokativu su jednine dva moguća nastavka *-e*, *-u*.

Koji će nastavak biti izabran zavisi od toga je li osnova na nepčanik ili nenepčanik. U suvremenom jeziku vrijedi pravilo da iza nenepčanika dolazi nastavak *-e*, a iza ostalih nepčanika dolazi *-u*. Ispred nastavka *-e* osnove se na *k*, *g*, *h*, *c*, *z* palataliziraju. Takvo se osnovno pravilo potvrđuje i u Kozarca.

Iza nepčanika je *-u*: *Prijatelju!* (TLJ, 1), iza nenepčanika *-e*: *...gospodine!* (KG, 358), *Brate dragi!* (P, 119), *predstojniče!* (KG, 358), *Bože moj!* (MST, 24).

Takav vokativ normira i Mažuranić: *jelen-e! kralj-u!*, uz posebno pravilo o palataliziranju osnove ispred *-e*:

» 2. U petom padežu jednobroja pred **e** pretvara-se **c** i **k** u **č**, **z** i **g** u **ž**, a **h** u **š**: otac, otče, junak, junače, vitez, viteže, Bog, Bože, duh, duše.« (Mažuranić 1866:39)

Odstupanje je od navedenog pravila u Kozarca potvrđeno samo u jednom primjeru: *Ej! rodni moj dome, ej ubavi stanu!* Izbor se nastavka *-u* umjesto nastavka *-e* u imenice *stan* može tumačiti isto onako kako su slični primjeri protumačeni u Akademijinoj gramatici:

»Možda im se nastavak *-u* učinio blagozvučnijim ili obilježenijim, ali ta pojava pokazuje da raspodjela nastavaka iza nenepčanih i nepčanih suglasnika nije osnovana na današnjoj nuždi i da je određena naslijeđem« (Babić 1991:503)

Vokativ jednak nominativu potvrđuje se u imenice *Bog: očuvaj Bog!* (BK, 244). Takav vokativ, jednak nominativu, potvrđuje Ivšić u slavonskom govoru. Uz to, Ivšić navodi primjere u kojima su nastavci *-u* i *-e* raspoređeni neovisno o osnovi, češće umjesto *-e* dolazi *-u*: *gadu! narodu!* ili umjesto *-u* dolazi *-e*: *muže!* (Ivšić 1913:88), a takvih je primjera i u starih pisaca: *anđelu!, oblaku!, muže!, sužne!* (Maretić 1910:159). Međutim, takvi primjeri nisu središnji, a rubni je i sinkretizam nominativa i vokativ i u starih pisaca i u dijalektu.

Instrumental jednine

U instrumentalu su jednine dva nastavka, *-om*, *-em*.

Osnovno je prijelasno pravilo da iza nepčanih osnova na *c* dolazi nastavak *-em*, a iza nenepčanih osnova (osim *c*) dolazi nastavak *-om*. Takvo se pravilo potvrđuje u Kozarca.

Nastavak *-om* imaju imenice kojima osnova završava na nenepčanik: *nebom* (MST, 4), *oružnikom* (MST, 8), *momkom* (MK, 36).

Nastavak *-em* imaju imenice kojima osnova završava na nepčanic i *c*: *javavcem* (K, 170), *novcem* (P, 71), *stricem* (MST, 54), *lancem* (TLJ, 258) *korbačem* (P, 87), *sjajem* (P, 133), *dračjem* (TLJ, 134), *brojem* (P, 117).

U imenica *zvonar*, *gospodar*, imenicama koje pripadaju imenicama na *-ar* i koje mogu imati i *-om* i *-em* (kako to navodi suvremena norma, a i zagrebačka pokazuje primjerom: »car-em i car-om« Veber 1876:32²⁴). Kozarac ima *-om*: *zvonarom* (P, 86), *gospodarom* (P, 102). Iza *r* potvrđeno je *-om* u još dvije imenice: *čarom* (MiK), *žirom* (LJ, 33). Imenica *car* ima nastavak *-em*: *carem* (MST, 120). U starih se pisaca potvrđuju oblici s nastavkom *-om*: *carom*, *gospodarom*, *poglavarom*. Međutim, u starih se pisaca češće potvrđuje i *-om* i u nepčanic osnova — *kraļom*, *mačom*, *mužom* (Maretić 1910:159), a istovrsne primjere bilježi i Ivšić: *upraviteļom*, *prijateļom*, *kopačom*. Ivšić bilježi i instrumental s nastavkom *-im*: *jezikim*, *novcim*, *poslim*, *krovim*, *drumim*. (Ivšić 1913:89). Takvih oblika u Kozarca nema, a raspodjela je *-om*, *-em* ovisna o završetku osnove i pravilna s gledišta zagrebačke norme, s tim da imenica na *-ar* imaju nastavak *-om*.

Od imenica na zatvorničke skupove *-št*, *-žd* potvrđena je samo imenica *plaušt* koja u instrumentalu ima *-em*: *plauštem* (MST, 79). Tako propisuje i suvremena norma. Maretić (1910:159) u starih pisaca bilježi samo *plauštom* i to u trima piscima.

Maretić različite instrumentalne nastavke imenice *put* povezuje sa sintaktičkim položajem: ako je s prijedlogom, tada glasi *putom*, a ako je bez prijedloga, tada je *putem* (Maretić 1899:147). Opisujući jezik starih pisaca, ne potvrđuje vlastito pravilo jer je *putem* središnje, a rubno je *putom* i upotreba nije u svezi s prijedlogom. Ivšić stoga posve opravdano traži u *Nacrtu za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja* (JAZU, 1914.) provjeru Maretićeva normativnoga pravila.²⁵

Hrvatska je poslijemaretićevska norma različito opisivala i savjetovala *putem* ili *putom*, često i posve suprotstavljeno — slijedeći Maretića, preporuka je da se s prijedlogom upotrijebi *putom*, bez prijedloga *putem*. Postoji i preporuka koja se temelji na značenju imenice *put*. Tako bi u prenesenom značenju bilo *putem*, u doslovnom *putom*. To znači da u rečenici: *Pošla je za putem svojih predaka*. (gdje je *putem* s prijedlogom, ali u prenesenom značenju), svakako kršimo barem jedno normativno pravilo, a tako i u istoznačnoj rečenici rečenici *Pošla je za putom svojih predaka*. Očito da ono što je pisalo u Maretića nije odgovaralo hrvatskoj zbilji i Tek je Akademijina gramatika, *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika* (Babić 2007), imenicu *put*

²⁴ O imenicama se na *-ar* kaže: »Od samostavnika na *-ar* ima samo *car*: *car-em*, *car-om*.«

²⁵ Opširnije: Ham 2013.

oslobodila besmislenih normativnih preporuka i dopustila slobodnu upotrebu obaju oblika.²⁶

Zagrebačka norma govori o samo dva oblika instrumentala *putem* i *putem*, ne povezujući ih sa značenjem.

U Kozarca je uvijek *putem*; bez obzira je li imenica s prijedlogom ili bez njega; bez obzira znači li put *zemljište* ili *putovanje* pa bi trebala glasiti *putom* ili *putem*, ima li *put* preneseno značenje pa bi trebao glasiti *putem* ili doslovno pa bi trebao glasiti *putom*.

Put u doslovnom značenju:

Na urečeni dan, sunce peklo kao mahnito, nas dvojica put pod noge, pa ravno u R. Oni koje smo propitkivali *putem*... (TLJ, 67)

Putem do šume sretasmo hajkače (P, 180)

... pa udarilo prečim šumskim *putem* (KG, 358)

Put u prenesenom značenju:

... hoće li *putem* djedova ili otaca, napried ili natrag (P, 86)

Upotreba je nastavaka *-om*, *-em* u Kozarca onakva kakva je određena i normom 19. stoljeća i suvremenom normom; nema dijalekatnih utjecaja, a ni oslonca na stare pisce.

Sklonidba množine imenica muškoga roda a-vrste, ø-promjene

Sklonidba se množine prema normi zagrebačke škole razlikuje u genitivu, dativu, lokativu i instrumentalu od suvremene norme. U tim su padežima normirani nesinkretizirani nastavci. Naše suvremene sinkretizirane nastavke zagrebačka škola normira za dvojину. Suvremena norma o dvojini govori tek uz nominativ brojeva *dva*, *oba*, *obadva*, *tri*, *četiri* i to za muški i srednji rod, a inače se smatra da drugih oblika za dvojину nema u suvremenom jeziku.

U Kozarca se potvrđuje nastavak *-ima*, ali ne za dvojину, nego za množinu. Što se dvojine tiče, u Kozarca je kao i u suvremenom jeziku, nominativ dvojine dolazi uz *dva*, *oba*, *obadva*, *tri* *četiri* za muški i srednji rod.

Tablica prikazuje padežne nastavke za množinu i dvojину zagrebačke škole:²⁷

²⁶ Opširnije: Ham 2002.

²⁷ Tablica je napisana prema Mažuranićevoj slovnici, 1866:39.

padež	množina	dvojina
G	-ah	-
D	-om, -em	-ima
L	-ih	-
I	-i	-ima

Makar se ne može reći da u Kozarca postoji dvojina kako ju normira zagrebačka škola, ipak valja napomenuti da u dativu, lokativu i instrumentalu množine Kozarac upotrebljava nastavak *-ima*.

Nominativ množine

Nominativ se gotovo ni po čemu ne razlikuje od suvremene norme, ni nastavkom, ni alomorfnim osnovama:

... da će sada i *krmc*i pobjesneti (K, 170), Dočim su ostali *učenici* (MST, 41), *častnici*, *jezici*, *nesporazumci* (P, 86), *uzroci*, *znaci* (SŠ, 7), *vuci* (T, 35)

U slavonskom se dijalektu potvrđuje smjenjivanje *k*, *g*, *h*; ali i osnove koje nisu sibilizirane: *jastuki*, *opanki*, *šljiviki*. Makar se u nominativu osnove uglavnom ne smjenjuju, u akuzativu množine, kako Ivšić pretpostavlja, analogijom nastaju alomorfne osnove prema sibiliziranim osnovama u nominativu: *trbuse* (< *trbusi*), *momce* (< *momci*), *orase* (< *orasi*) (Ivšić 1913:90). U starih se pisaca potvrđuju sibilizirane osnove, a posve rubno nesibilizirane: *dobitki*, *duhi*, *kruhi* (Maretić 1910:160). Takvih primjera nema u Kozarca.

Imenica *telci* u Kozarčevu tekstu glasi: ... *teoci* pasli (TLJ, 134). U Povijesnom je pregledu uz oblike *telici*, *telci* naveden i oblik *teoci*. U slovnici 19. stoljeća nema podataka o takvim oblicima. U starih se pisaca potvrđuje, uz *telci*, i *teoci*. (Maretić 1910:151).

Suvremene gramatike o kratkoj i dugoj množini imenica govore kada govore o nominativu množine. U ovom se radu o kratkoj i dugoj množini govori kada se opisuju posebnosti broja.

Genitiv množine

Genitivni je nastavak u starih gramatičara *-ah*.²⁸

Veber posebno govori o tom nastavku zalažući se za njegovu upotrebu, ali napominje i to da se umjesto *-ah* upotrebljava i *-a*:

»Njeki hrvatski pisci nepišu u najnovije vrijeme slova *h* u genitivu pl., već kad se po smislu nepozna, je li što u genitivu singulara ili plurala, meću na

²⁸ Čita li završno *h* u nastavku *-ah* ili je nijemi znak duljine i danas postoje suprotstavljena mišljenja, vidi: Tafra 1993, 1995, Vončina 1999, Ham — Mostarkić 1999. Za opis u ovom radu odgovor na to pitanje nije bitan, pa se ne će ni odgovarati na nj.

posljednju slovku kapicu â : jeleni, jelenâ.« (Veber, 1876:27)

Kozarac pripada piscima koji ne pišu završno *-h* u genitivu; zabilježeni je nastavak *-a* umjesto nastavka *-ah*.

Pronađena su samo dva primjera u kojima Kozarac slijedi normu svoga vremena pišući genitivno *-h* kao završno u nastavku *-ih*:

... razsu se poput *mravih*... (T, 3)

... u osam *satih*... (MK, 610)

Veber izdvaja imenice *crv*, *gost* i *mrav* navodeći da »njeni samostavnici imaju genitiv plurala na *-ih*« (Veber 1876:33).

Imenica *gost* u Kozarca odstupa od navedenog pravila i glasi kao i u suvremenom jeziku — *gostiju*:

... ne htjede svojih *gostiju* uznemiravati. (MK, 514)

Nastavak je *-iju* i u imenice *prst* i imenice *gost*: dugačkih *prstiju* (MK, 498), imam *gostiju* (P, 117). Kao što nastavak *-iju* upotrebljava u skladu sa zagrebačkom normom, Kozarac i nastavak *-i* upotrebljava primjereno zagrebačkoj normi:

Poslati koga od *ljudi*... (MK, 627)

Slavičnost mladih *ljudi*... (MST, 12)

... poput izprekidanih *zubi*... (MST, 33)

... nekoliko *mjeseci* iza toga... (T, 52)

Imenica *ljudi* u Kozarca je samo u obliku u kojem je navedena u gornjim primjerima, iako Veber (1876:33) upozorava na tu imenicu izdvajajući njezinu sklonidbu: *ljudi*, *ljudih*, *ljudem*, *ljude*, *ljudi*, *ljudih*, *ljudi*. U slavonskim je govorima zabilježen i oblik *ljudev*, ali takvoga oblika, bez nastavka, a s proširenom osnovom u Kozarca nema. Nastavci *-ø* ili *-i* koje je Ivšić zabilježio u Slavoniji nisu potvrđeni u Kozarca, pa ni oblici: *kolac*, *kotlov*, *bomboni* (umjesto: *kolaca*, *kotlova*, *bombona*). Kada je riječ o nastavku *-i* Ivšić ga bilježi u posavskim govorima, ali u imenicama koje su pluralia tantum: *Karlovc*, *Vinkovci*, *Komletinci*. Na *-i* su i genitivi množine *Šokci* i *Raci*.

U starih je pisaca u genitivu množine središnji nastavak *-a*, a rubni je *-i* i to rubni u imenica u kojih u zagrebačkoj normi i u suvremenom jeziku nema toga nastavka *-i*: *čavli*, *događaji*, *načini*, *sužni*, *koračaji*. Nastavak se *-i* potvrđuje i u imenica u kojih je i danas: *crvi*, *zubi*, *sati*. Nastavak *-iju* Maretić nije uočio u starih slavonskih pisaca. Dakako, nastavak *-ah* Maretić i ne spominje jer tvrdi:

»Nijedan slav. pisac ne upotrebljava slovo *h* pravilno. To će biti dokaz da ga nijesu ni izgovarali; što su ga pak pisali, to će biti ugledavaće u dalmatinske i bosanske pisce.« (Maretić 1910:152)

U tom se Maretićevu kontekstu »pravilnosti« *-ah*, ne spominje.

Kozarčevi su genitivi množine isti kao u suvremenom jeziku, uz izuze-
tak već navedenih oblika *mravih* i *satih*, svi drugi genitivi imaju *-a*:

Zar ima i takvih ljudskih *stvorova*... (MiK)

Ravnateljstvo traži... izkaze *dugova*... (MK, 627)

Sav napor *lovaca*... (MST, 62)

Pripoviedao on od *kasarna* i *konja*, od *ritmajstora* i *ggenerala*... (BK, 170)

U navedenim je primjerima nastavačko *-a* neoznačeno »kapticom«. U primjeru

Razvijeno kod *narodâ*... (T, 3)

i Kozarac bilježi oznaku duljine. U tom se primjeru ni iz konteksta ne može zaključiti je li riječ o jednini ili množini pa je oznaka duljine potrebna. Dakako, umjesto *-â* moglo je biti zabilježeno i *-ah* pa je moguće to *-â* pripisati i izdavaču.

Suvremena i zagrebačka norma upozoravaju na glasovne promjene u genitivu množine koje uzrokuju alomorfizam osnova imenica muškoga roda *a*-vrste i čine da imenička osnova bude:

- a) proširena osnova
- b) vokalizirana osnova

Proširene osnove

Smjenjivanje se *a / ø* u Kozarca provodi u skladu s onovremenom i suvremenom normom: nepostojano *-a* nalazimo u nominativu jednine (i u sinkretiziranom akuzativu) i genitivu množine: *nesporazumak / nesporazumaka* (P, 86), *novac / novaca* (SŠ, 8).²⁹ Pronađena je jedna imenica koja u genitivu množine nema nepostojano *-a*: sladkih *sanka* prosnivao (MST, 6) (nominativ jednine glasi: *sanak*).

Imenica *cilindar* (MK, 418) (pojavljuje se i u obliku: *cilinder*) u Kozarca je u samo u jednini, pa se ne može govoriti o tome kakva je osnova u genitivu množine, proširena ili ne. Imenice stranoga podrijetla na zatvorničke skupove Kozarac rjeđe upotrebljava. Pronađena su dvije: *inserata* (MK, 596), u genitivu je množine. Nije potvrđena u kojem drugom obliku. I oblik *trabana* (P, 117) potvrđen je samo u genitivu množine.

U starih je pisaca zabilježena proširena osnova u imenica tuđega podrijetla: *sakramenata*, *talenata* i posve rubno dvostrukost *talenata / talenta*. I inače, u starijih je pisaca običnija proširena osnova, a neproširena rijetko i rubno: *sudca*, *sužña* (umjesto *sudaca*, *sužanja*). (Maretić 1910:160).

²⁹ O nazivu i teorijskom pristupu nepostojanom *a* vidi bilješku 21.

Vokalizirane osnove

Smjenjivanje *l / ø* uzrokuje vokalizirane osnove. U Kozarca nema primjera u kojima *l* na kraju riječi (sloga) ne bi bilo zamijenjeno sa *o*, a jedina je iznimka i nevokalizirana osnova ona u imenice *Pavel* (P, 2) i genitivu jednine imenice *motrilac, motrilca* (MST, 62) (uz dvostrukost: *motrioca* (P, 102).

Govoreći o alternaciji *l / ø* i zagrebački slovnici, a i suvremena norma, upozoravaju na imenice koje znače vršitelja kakve radnje (*gledalac, obožavalac* i sl.), imenice sa završnim *-lac*.

U tih se imenica *l*, osim u nominativu jednine, zadržava i u genitivu množine. U Kozarca je teže potvrditi takve imenice, jer je njegova tvorba drukčija: *-telj* je češće nego *-lac*, češće je *gledatelj* nego *gledalac*, a *obožavatelj* je uvijek. Ipak, potvrđeno je nekoliko primjera na *-lac*, već spomenuti *motrilac* (a ta imenica nije potvrđena u genitivu množine, samo u genitivu jednine: *motrilca* (MST, 62), *gledalac, šetalac*, gdje se *-l* zadržava u genitivu množine: ... odletila do *gledalaca* (T, 36), *šetalaca* (EL, 81).³⁰

Naprijed je u radu rečeno da u starih pisaca imenice koje znače vršitelja kakve radnje mogu biti i na *-lac* i na *-oc*: *gledalac* i *gledaoc*. U skladu s tim je i genitiv množine — *gledalaca* i *gledaoca*, uz napomenu da su oblici s vokaliziranom osnovom češći: *mučioca, pisaoca, vladaoca* (Maretić 1910:160).

Kada je o dijalektu riječ, Ivšić bilježi genitive na *-ø*, ne opisujući osobito oblike s proširenom osnovom. S obzirom na *-ø* oblici su s proširenom osnovom očekivani: *kolāc-ø, stolāc-ø, zidār-ø*, a Ivšić osobito upozorava na naglasnu razliku između nominativa jednine i genitiva množine koja je nositelj razlikovnosti: nominativ jednine *zidār-ø* i genitiv množine *zidār-ø*. Međutim, u bilješci uz opis genitiva množine kaže da su imenice na *-laca*³¹ česte i da je zabilježio samo *šetelaca* i da su takve imenice »u pravom narodnom govoru rijetke«. Potom citira Brlića i njegove oblike *pjevaoc, pisaoc* i *pjevaoca, pisaoca*, tako da ostaje nejasno imaju li te imenice u genitivu množine vokaliziranu osnovu budući da je *šetelaca* navedeno kao rubna potvrda (Ivšić 1913:93–94).

Dativ množine

U Kozarca su dva dativna nastavka: novoštokavsko *-ima* i stari nastavak *-om, -em*. Novoštokavsko je *-ima* znatno slabije zastupljeno, ali je ipak zastupljeno.

... navratila k onima *danima*... (T, 13)

³⁰ Imenica *šetelac* ni u suvremenom jeziku nije u obliku na *-telj, šetatelj* bi bilo posve neobično.

³¹ Misli se na imenički završetak u genitivu množine, ne nastavak.

... k našim *otcevima*... (O, 73)

... Pošao u goste *roditeljima*... (LJ, 4)

Ispred novoštokavskog se *-ima* provodi sibilizacija:

Prišao *sudruzima* svojim... (MK, 624)

Stari su nastavci *-om*, *-em* najčešći, a oni se pravilno izmjenjuju zavisno od nepčane ili nenepčane osnove:

... ne brane svojim *momkom*... (K, 170)

... dokazujuć nješto *seljakom*... (P, 85)

Pogled leti šumi... ubavim *stanovom* i *gumnom*. (BK, 224)

Mojim *konjem* neće se takova što dogoditi. (K, 177)

Nije mogao svojim *roditeljem* reći... (MK, 643)

... se samo naruga mrzkim *ljudem*... (K, 177)

Mladim *učiteljem* izkrivljivalo se lice... (P, 102)

U starih je pisaca zastupljenost nastavaka *-om*, *-em* i *-ima* ista kao u Kozarca — stariji su češći, a noviji posve rijetki, Maretić navodi samo nekoliko potvrda s nastavkom *-ima*. Međutim, izmjena *-om*, *-em* s obzirom na nepčane i nenepčane osnove nije u skladu sa suvremenim prijedlasnim pravilima. Posve je rubni nastavak *-ma*: *konjma*, *darovma* i nastavak *-ama*: *grihama*.³² Maretić navodi nastavak *-ovom* (*-evom*): *bogovom*, *sinovom*, *bojevom*, ali riječ je o nastavku *-om* (*-em*) pridodanom dugoj množini: *bogov-i*, *bogovo-om* (Maretić 1910:160–161).

U slavanskim su govorima najzastupljeniji isti oni nastavci kao i u Kozarca: *-om*, *-em*, ali u dijalektu nema tako pravilne izmjene nastavaka (zavisno o nepčanoj ili nenepčanoj osnovi) kao u Kozarca. Slavonsko se *-ma* (*konjma*, *sinovma*) ne potvrđuje u Kozarca, ni nastavak *-im* (Ivšić 1913:92).

Lokativ množine

Lokativni su nastavci u Kozarca četverovrsni:

-ih (najčešći, prema normi zagrebačke škole)

-ima (novoštokavski, slabije zastupljen)

-i (potvrđuje se samo u nekoliko primjera)

-im (potvrđeno u jednom primjeru)

Novoštokavsko *-ima* često čini dvostrukosti sa starim *-ih*: *vinogradima* / *vinogradih*, *Vinkovcima* / *Vinkovcih*, *strnicima* / *strnicih*, a slabije se potvrđuje kao jedino:

... u zemljenim *vrčevima*... (SuP, 6)

... O jučerašnjim *gostima*... (TLJ, 99)

³² Suvremeno: *grijesima*.

Nastavak je *-i* potvrđen samo u dva primjera:

- ... visjeli *na zidovi...* (SuP, 4)
- ... vidili se *na križići...* (TLJ, 99)

Nastavak *-im* potvrđuje se jednom. (Potvrđen je i u rukopisu.)

... dalo se suditi po mokrim *ovratnicim...* (P, 102)

Nastavku *-ih* pripada većina primjera:

- ... te baš *u časovih* se zbiva... (TLJ, 135)
- Priča o čarobnih *gradovih...* (T, 2)
- ... *na najljepših* svojih *konjih...* (MST, 125)
- ... ušavši *na prstih...* (BK, 196)

Ispred nastavaka *-ima*, *-ih*, *-im* provodi se u Kozarca sibilizacija (potvrda za sibilizirane osnove ispred *-i* nije pronađena jer u primjerima s nastavkom *-i* nema uvjeta za sibilizaciju): *stavcih*, (T, 3), *strnicih* (MK, 385), *sastancih* (MST, 96), *strnicima*, *voćnjacima* (TLJ, 1), *ovratnicim* (P, 102).

U starih je pisaca središnji nastavak *-ih*, rjeđe *-ah*: *dućanih*, *loncih*; *poslovah*, *putovah*,³³ novoštokavsko *-ima* rijetko je. Valja upozoriti da uz lokativno *-ih* Maretić napominje kako se *h* često ne piše, pa je nastavak *-i*. Izostavljanjem *h*, lokativ je u množine u starih pisaca isti kao u posavskim govorima, s nastavkom *-i*. Maretić ga tumači kao *-ih* kojemu se *h* ne piše, a Ivšić kao kraći lik postao od starijega *-ichъ* (Maretić 1910:161; Ivšić 1913:93).

Instrumental množine

Instrumental je množine u Kozarca izrečen nastavcima *-i*, *-ima*. Oba su podjednako učestala.

Nastavak *-i*:

- ... s novimi *izdatci...* (MiK)
- ... Novele s neobičnim *naslovi...* (MK, 419)
- ... da će se jedino s omraženim seoskim *produktimi...* (MST, 91)
- ... okrugla glava, debelimi *mastnimi obrazi...* (NP, 561)
- ... znalo se među *cigani...* (T, 52)
- ... među šumskim *trgovci...* (T, 52)

Nastavak *-ima*:

- ... okrenuti među *prstima...* (TLJ, 164)
- ... nepravilna usta s crnim *zubima...* (P, 101)
- ... sa liepim *šljivicima...* (TLJ, 135)

Govoreći o instrumentalu množine, Mažuranić (1876:43) kaže da instru-

³³ Za dativ množine Maretić navodi nastavak *-ovom* u imenice s dugom množinom (*bogovom*), ali za lokativ i instrumental množine ne navodi nastavke *-ovih* ili *-ovima* ili *-ovom*: *sinovih*, *sinovima*, *sinovom*.

mental koji je bez prijedloga ili pridjeva može imati nastavak *-m*. Ta se mogućnost ne ostvaruje u Kozarca:

... i oni ju dočekaše *uzklicima*. (MK, 626)

Kako gornji primjeri pokazuju, sibilizirane osnove ostvaruju se u Kozarca kad za to ima uvjeta, a nesibilizirane nisu potvrđene.

Ivšić govori o nastavcima u lokativu i instrumentalu množine skupno, pa što je rečeno za lokativ može se ovdje ponoviti i za instrumental. Za instrumental množine zabilježio je Maretić u starih pisaca, uz središnji nastavak *-i*, slabije zastupljene nastavke, ali ne i rubne: *-ima*, *-om*, *-em*, dakle oblike iste kao i dativne; nastavke *-ama*, *-im*, i *-mi*, ali kao posve rubne. Ivšić u posavskim govorima ne bilježi u instrumentalu *-om*, *-em*, nego kao rubne nastavke *-ma*, *-mi*, *-im* (Maretić 1910:161–162).

Imenica *dan*

Imenica *dan* imala je u jeziku zagrebačke škole dvije sklonidbe koje su se razlikovale prema duljem i kraćem obliku: *dan*, *dana*, *danu*; *dan*, *dneva* ili *dne*; *danu*, *dnevu*. U množini je ta imenica imala i dugu i kratku množinu: *dnevi* ili *dani*, *dni*.

U suvremenom su jeziku prevladali dulji oblici, a tako je i u Kozarca.

Samo je u jednom primjeru oblik bez *a* i s dugom množinom:

Prošli su *dnevi* mladosti... (RuP, 232)

U starih su pisaca obje sklonidbe imenice *dan* podjednako zastupljene (Maretić 1910:162).

Sustav padežnih nastavaka za množinu imenica muškoga roda a-vrste, $\emptyset$ -promjene u Kozarčevu jeziku

U odnosu na suvremeni padežni sustav, Kozarčev je osobit i drugačiji zbog genitiva, dativa, lokativa i instrumentala množine jer se u tim padežima potvrđuju nastavci kojih u suvremenom jeziku nema. Budući da Kozarac neke nastavke upotrebljava češće, a neke rjeđe, može se govoriti o središnjim i rubnim nastavcima.

padež	središnji nastavci	rubni nastavci
G	-a	-
D	-om, -em	-ima
L	-ih	-ima
I	-i, -ima	-

Središnji padežni nastavci u dativu i lokativu sukladni su s normom za-

grebačke škole. Genitiv nema završno *-h*, ali to se završno *-h* u genitivu u Kozarčevo doba uglavnom i nije pisalo, bez obzira što zagrebačke slovnice tvrdokorno ostaju uz *-ah*. U instrumentalu je razlika prema zagrebačkoj školi bitna — novoštokavski nastavak *-ima* zagrebačka škola ne normira za množinu, nego ga smatra nastavkom za dvojину.

Padežni nastavci koji su osnovni u dijalektu (genitiv na $\emptyset$, s proširenom osnovom ili bez nje; dativ s nastavcima *-om*, *-em*, (*-im*, *-ma*); lokativ s nastavkom *-i* instrumental s nastavkom *-i* u Kozarca su različito raspoređeni:

- genitiv na $\emptyset$ Kozarac ne upotrebljava,
- dativ je s nastavcima *-om*, *-em* u Kozarca središnji, a dijalekatnih nastavaka *-im*, *-ma* nema,
- lokativ je s nastavkom *-i* u Kozarca rubni jer je potvrđen samo u dvama primjerima,
- instrumental je s nastavkom *-i* podjednako zastupljen kao i s nastavkom *-ima*.

Padežni nastavci koje normira zagrebačka škola (genitiv s nastavkom *-ah*; dativ s nastavcima *-om*, *-em*; lokativ s nastavkom *-ih*; instrumental s nastavkom *-i*) djelomično su u skladu s onima u dijalektu (dativ, instrumental) ili se uopće ne potvrđuju u dijalektu (genitiv) ili se potvrđuju u dijalektu, ali mu nisu središnja osobinu (lokativ).

Kada je riječ o odnosu prema tradiciji, prema starim hrvatskim piscima, u Kozarčevu je sustavu manje dvostrukosti (i višestrukosti). Usporede li se središnji nastavci starih pisaca s Kozarčevima, odnos je sljedeći:

- genitiv s nastavkom *-a(h)* u starih je pisaca, ali Kozarac ne bilježi *h* (osim u dva primjerima gdje je *-ih*),³⁴ dakle ima samo *-a*,³⁵
- dativ je s nastavcima *-om*, *-em* najzastupljeniji u starih pisaca i u Kozarca,
- lokativ je s nastavkom *-i* u Kozarca rubni jer je potvrđen samo u dvama primjerima, središnji je nastavak *-ih*, rubni je *-ima*; u starih pisaca središnji nastavak *-i(h)*, rubni su *-ima* i *-ah*,
- instrumental je s nastavkom *-i* u Kozarca podjednako zastupljen kao i nastavak *-ima*, u starih je pisaca središnji nastavak *-i*; slabije su

³⁴ Nastavke *-i*, *-iju* ne opisujem na ovom mjestu u radu jer je naglasak na odnosu nastavka $\emptyset$ / *-a* / *-ah*.

³⁵ Valja napomenuti da Maretić za stare pisce ne navodi primjere genitiva množine s *-ah*, međutim Vončina ih za Kanižlića navodi: *krajah*, *poslovah*. Zbog toga je opravdano posumnjati u Maretićeve podatke, poglavito kada znamo da je bio izraziti protivnik zagrebačke škole, a zagrebačka je škola zbog svojega *-ah* bila na glasu.

zastupljen, ali ne i potpuno rubni, nastavci *-ima*, *-om* (*-em*); nastavak je *-ma* potpuno rubni.

U odnosu na Kozarčev padežni sustav, norma se zagrebačke škole u potpunosti potvrđuje samo u dativu; u lokativu stari nastavci supostoje uz novoštokavske u podjednakom omjeru; u instrumentalu su stari nastavci slabije zastupljeni u odnosu uz novoštokavske, a u genitivu zagrebačkoga *-(a)h* i nema, potvrđeno je samo u dvama primjerima (i to u nastavku *-ih*).

padež	Stari pisci	Slavonski dijalekt	Zagrebačka škola	Josip Kozarac
G	-a*	-ø	-ah	-a
D	-om, -em, -ima	-om, -em, -ma, -im	-om, -em	-om, -em, -ima
L	-i(h), -ima, -ah	-i, -ima	-ih	-ih, -ima
I	-i, -ima, -ma, -om, -em	-i, -ima, -ma-, mi, -im	-i	-i, -ima

* Masno su otisnuti središnji nastavci, a rubni su nastavci otisnuti obično.

Uz genitiv u tablicu ne unosim nastavke *-i, -iju* jer oni nisu suparnički nastavci nastavku *-(a)h*. Nastavku *-a* suparnički je nastavak *-ø*. Makar se taj nastavak ne potvrđuje u starih pisaca, nego samo u dijalektu, Mažuranić upozorava na suparništvo baš tih dvaju nastavaka. Uz to, u oblicima genitiva množine s umetcima *-ov-, -ev-*, te umetke ne smatra nastavcima (kao što je to u starijoj, ali i suvremenoj jezikoslovnoj literaturi), nego dijelom osnove, a nastavak je *-ø*:

»Pazi 2. U nekih krajih produžuje-se višebroj (sa ov, ev) samo u roditeljnem (bez novije tvorke -ah) i to malone od svake mužke reči; n. p. golubov, kraljev, itd. dočim-se pravilni (neproduženi) starinski roditeljni (bez ah: golub, kralj) ili nikad ili sasna rēdko čuje. To-je morda znak, da-su-se nēgda sve ove reči u svem višebroju smēle produživati.« (Mažuranić 1866:41)

U opisu dativa i lokativa množine napomenula sam u poglavlju o dativu množine da Maretić (1910:160) u oblicima dativa množine *bogovom, sinovom, bojevom* izdvaja nastavak *-ovom* i *-evom*, međutim za lokativ množine, i to za oblik isti dativu: *sinovom* izdvaja nastavak *-om* (a ne, kako bi se očekivalo prema opisu dativa množine, nastavak *-ovom*). Maretićev opis, dakako, nije prihvatljiv i navodi na pomisao da je tako pogrešno opisan i genitiv množine jer imenica svoju dugu množinu zadržava u svim padežima, a samo se u genitivu umetci *-ov-, -ev-* smatraju nastavkom. Vončina (1975:85) isto tako govori o nastavcima *-ov, -ev* u genitivu množine, pozi-

vajući se na Kašića (1604:55) i Della Bellu (1728:35),³⁶ upućujući na Ivšića i tumačeći da je Ivšić u posavskom govoru potvrdio nastavke *-ov*, *-ev*. Međutim, Ivšić ne govori o nastavcima, nego o umetcima i o dugoj množini s nastavkom *-ø*.³⁷ Ivšić kaže ovako:

»Iz pomenutih se primjera vidi da gen. pl. u posavskom govoru ima često *-ov* (*-ev*) i u onim imenicama od kojih je u književnom govoru neobičan pl. s umetkom *-ov-* (*-ev-*); *košev*, *pandurov*, *zidarov*. Take imenice imaju u gen. pl. *-ov* (*-ev*) da bi se gen. pl. razlikovao od nom. (ak.) sing... Iz toga uzroka dolazi obično *-ov* (*-ev*) u gen. pl. i u kajkavskom i u čakavskom narječju. No to *-ov* (*-ev*) u gen. pl. može često ostati i onda, kad takomu liku pristupi *-ā*... to *-ov* (*-ev*) može prodrijeti iz gen. pl. i u ostale padeže, te se govori na pr. i *koševi*... poradi *konev(ā)*, premda se govori i: *koši* — *konev(ā)*. (Ivšić 1913:213)

Iz Ivšićevih se riječi ne može olako zaključiti da *-ov* (*-ev*) smatra nastavcima. Zbog toga se Mažuranićev opis čini teorijski boljim pa se u ovom radu oblici na *ov*, *ev* zabilježeni u starih pisaca i dijalektu smatraju dugim množinama s nastavkom *-ø*, i umetcima *-ov-*, *-ev-*, a ne nastavcima *-ov*, *-ev*.

Ako izrazitu razlikovnost padežnoga sustava hrvatskog književnog jezika 19. stoljeća shvatimo kao onu osobinu kojom se on razlikuje od novoštokavskoga, suvremenog padežnog sustava, tada je Kozarac bliži starijoj hrvatskoj tradiciji negoli suvremenom stanju, iako u njegovu jeziku ima i novoštokavskih nastavaka.

Slično je i u tekstovima Kozarčevih suvremenika, Šenoe, Kovačića i Gjalskoga. Autori monografija³⁸ o jeziku tih književnika nisu istim načinom pristupili opisu jezične građe kao što je to u ovome radu, niti je opis usmjeren u istom smjeru, ali se prema danim primjerima i opisima tih primjera može zaključivati o visokoj razlikovnosti padežnih nastavaka u tekstovima Kozarčevih suvremenika. U Šenoe, Kovačića i Gjalskoga norma se zagrebačke škole očitava dosljednije negoli u Kozarca, u njihovim je tekstovima zabilježeno i genitivno *-ah*. Nemamo podataka kolika je učestalost toga nastavka, pa ne možemo zaključivati o tome je li to jedna od središnjih crta padežnoga sustava.

U Kozarca je znatniji prodor novoštokavskih nastavaka u genitivu (gdje je i potpun, a ne samo znatan), u lokativu (gdje su podjednako zastupljeni kao i stari), i u instrumentalu. Dativ čuva stare nastavke. Treba pripomenuti i sljedeće: instrumental je padež koji Kozarac najčešće upotreblja-

³⁶ Valja napomenuti da i Babukić (1836:23) govori o »dokončanjima« kada govori o *ov* i *ev*.

³⁷ U Ivšićevu se nazivlju, genitiv na *-ø* naziva genitivom bez nastavka.

³⁸ Kalenić 1965, Anić 1971, Sović 1985.

va, a tu su i najbrojniji novi nastavci; lokativ je padež umjerene upotrebe, a stari nastavci supstoje u kao središnji uz novoštokavske rubne; dativ je rijedak, slabo ga Kozarac upotrebljava, a stari su nastavci ovdje središnji.

Sustav padežnih nastavaka za jedninu / sustav padežnih nastavaka za množinu imenica muškoga roda a-vrste, ø-promjene u Kozarčevu jeziku

Genitiv su jednine i množine u Kozarca isti kada je riječ o nastavku *-a*, budući da je riječ o njihovu pisanu liku bez obilježnih zanaglasnih duljina. U govoru je razlika u duljini nastavačkoga *-a*, ali u pismu može ponekad doći do nesporazuma, nerazlikovanja genitiva jednine od genitiva množine. Na to upozorava i Veber, opisujući prodor nastavka *-a*, koji »neki pisci« pišu s »kapticom«, s oznakom duljine. Tome u prilog govori i primjer iz Kozarčeva teksta u kojem se iz konteksta ne može odrediti je li riječ o genitivu jednine ili množine; u tome je primjeru genitivno *-a* pisano s oznakom duljine i na taj je način osigurana razlika jednine i množine: Razvijeno kod *narodâ* (T, 3).

Iste padežne nastavke imaju i instrumental jednine i dativ množine (treba ipak pripomenuti da prodor novoštokavskoga *-ima* počinje i u ovoj padežu, ali mu je utjecaj još uvijek slab i neznatan).

Za razliku od genitiva jednine i množine, mogućnost je nesporazuma u prepoznavanju instrumentala jednine i dativa množine znatno manja, a ponajprije zbog posve različitih značenja koja imaju ta dva padeža i različitih prijedloga koji idu uz njih.

Kontekst je najčešće dostatan da bi se ti padeži razlikovali; za razliku je značenje dostatna i rekcija glagola u predikatu.³⁹

Instrumental jednine:

Nazivo ga napiritim *jazavcem*. (K, 170)

Govorili mu da je bio *oružnikom*. (MST, 8)

Dativ množine:

... te se opet ponudi svojim štovanim *izbornikom*. (P, 72)

... nije mogao svojim *roditeljem* reći... (MK, 643)

Instrumental je najčešće dijelom imeničkog predikata, a ako i nije, glagolska je rekcija (i padežno značenje) dostatna za razlikovanje dativa i instrumentala.

³⁹ Primjeri u kojima je instrumental s prijedlozima ili dativ s prijedlozima i ne uzimaju se u obzir za opis, jer je u njima razlika uvijek izrečena pomoću prijedloga; u jeziku 19. stoljeća, kao i u suvremenom jeziku, dativ i lokativ ne slažu se s istim prijedlozima.

Potvrđen je tek jedan primjer za čiju je odredbu značenja potreban širi i kontekst:

Pogled leti onomu obraslomu ritu, leti visokoj, tamnoj šumi, sad *ubavim stanovom* i *gumnom* s onimi bielimi niskimi kućicama (BK, 224)⁴⁰

U gornjem primjeru odnos glagola i imenice (predikata i objekta) nije dostatan za prepoznavanje padeža. Glagol *letjeti* ima rekciju dativa *letjeti komu, čemu*; instrumentala *letjeti kim, čim*; uz oba glagola može biti imenica +*neživo*, dativno je značenje orijentacijsko mjesno – cilj, usmjerenost, a instrumentalno je značenje lokacijsko mjesno. Razlikovanju značenja ovdje pomaže tek širi kontekst (obraslomu ritu, visokoj, tamnoj šumi) koji je pokazatelj dativa – *stanovom* i *gumnom*, a proširena osnova (*stanov-*) pokazatelj je množine. Nije uočeno da Kozarac bira novoštokavsko *-ima* kao razlikovnu sastavnicu, novoštokavsko je *-ima* u onim primjerima gdje do nerazlikovanja dativa množine i instrumentala jednine ne bi došlo ni kada bi bio stari dativni nastavak; kada bi nastavci za instrumental i dativ bili isti.

Zaključak

Iz opisa Kozarčevih primjera, iz opisa suodnosa nastavaka u različitim sustavima (jezik zagrebačke škole, dijalekt, stari pisci) pokazuje se da Kozarčev padežni sustav nije u potpunosti u skladu ni s dijalektom, ni s jezikom starih pisaca, ni s jezikom zagrebačke škole, a ni sa suvremenim književnim jezikom. Ipak se ne može reći da u takvom padežnom sustavu nema pravoga sustava, da su nastavci za izricanje pojedinih padeža slučajno birani i slučajno, uva razlikovnost i različitost padežnih nastavaka; izbjegava se sinkretizam padeža, a sinkretizam je padeža temeljno obilježje novoštokavskog padežnog sustava i nije obilježjem padežnoga sustava norme Kozarčeva vremena, ni dijalekta, ni starih pisaca.

U Kozarčevu je jeziku sustav za izricanje množinskih padeža u imenica muškoga roda a-vrste, $\emptyset$ -promjene prodor novoštokavskih nastavaka

- a) potpun u genitivu
- b) znatan u instrumentalu, središnji
- c) znatan, ali ne i središnji u lokativu
- d) djelomičan i rubni u dativu

⁴⁰ *Gumno* je srednjega roda, ali je nastavak isti kao i u muškom rodu.

Citirana literatura

- Anić, Vladimir. 1971. Jezik Ante Kovačića. Zagreb : Školska knjiga.
- Babić, Stjepan. 1986. Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Zagreb : JAZU – Globus.
- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : JAZU – Globus.
- Babić, Stjepan. 2004. *Hrvanija hrvatskoga*. Zagreb : Školska knjiga.
- Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Ivo Škarić, Stjepko Težak. 2007. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb : JAZU – Globus.
- Babić, Stjepan. 2009. *Hrvatski jezik slavonskih pisaca*. Slavonski Brod : Udruga građana Baština.
- Babukić, Vjekoslav. 1836. *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*. Pretišak IHJJ. Zagreb, 2013.
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika. 1955. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Della Bella, Ardelio. 1728. *Instruzioni grammaticali della lingua illirica*. Pretišak IHJJ. Zagreb, 2006.
- Berbić Kolar, Emina. 2006. *Posavski govori u 20. st. Naglasak na govore sela uz grad Slavonski Brod*. Osijek : FF Osijek (magistarski rad u strojopisu).
- Bičanić, Ante (ur.). 2013. *Povijest hrvatskoga jezika 3. 17. i 18. stoljeće*. Zagreb : Croatica.
- Bošnjak Botica, Tomislava, Zrinka Jelaska. 2008. Sklonidba muških dvo-složnih imena i naglasna dvojnost. *Jezik* 55:4–5, 143–150, 170–181.
- Gudkov, Vladimir. 1964–1965. Duga i kratka množina kao diferencijalni semantički znak. *Jezik* XII:1, 6–11.
- Ham, Sanda. 1998. *Jezik zagrebačke filološke škole*. Osijek : Matica hrvatska.
- Ham, Sanda, Snježana Mostarkić. 1999. Pročitati stare pisce hrvatske. *Jezik* 46, 164–172.
- Ham, Sanda. 2002. *Putem ili putom, putevima ili putovima*. *Jezik* 49:4, 134–143; 49:5, 183–191.
- Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb : Globus.
- Ham, Sanda. 2009. Pristup jeziku Josipa Kozarca. *Šokačka rič* 6. *Zbornik radova Znanstvenoga skupa Slavonski dijalekt*. Vinkovci. 231–289.
- Ham, Sanda. 2013. Normativni pogled iz Ivšićeva Nacrta za istraživanje hrvatskih ili srpskih narječja. *Šokačka rič* 19. *Slavonski dijalektolozi. Zbor-*

- nik radova Znanstvenog skupa Slavonski dijalekt s međunarodnim sudjelovanjem.* Vinkovci. 15–68.
- Ham, Sanda. 2015. Kroatistikom uzvodno — rasprava o autorstvu. *Kolo* 3/2015. Zagreb : Matica hrvatska. 172–200.
- Hamm, Josip. 1949. Štokavština Donje Podravine. *Rad JAZU* 275. Zagreb.
- Ivšić, Stjepan. 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU* 196–197. Zagreb.
- Ivšić, Stjepan. 1914. *Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja*. Zagreb : JAZU.
- Kalenić, Vatroslav. 1965. *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae*. Rukopisni doktorski rad. Zagreb : FF.
- Kašić, Bartol. 1604. *Institutiones linguae Illyricae libri duo*. Pretisak IHJJ. Zagreb, 2002.
- Maretić, Tomo. 1910. Jezik slavonskijeh pisaca. *Rad JAZU* 180. Zagreb.
- Marković, Ivan. 2013. *Hrvatska morfonologija*. Zagreb : Disput.
- Mažuranić, Antun. 1866. *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole. Dio I: Rječoslovje*. Zagreb
- Samardžija, Marko. 1988. Duga i kratka množina u hrvatskom književnom jeziku. *Jezik* 35:5, 129–136.
- Silić, Josip. 1968–1969. Fonemska distribucija i sekundarno *a* u suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku. *Jezik* 16:4, 110–114.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Sović, Ivan. 1985. *Jezik Ksavera Šandora Gjalskog*. Zagreb : ŠN.
- Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : LZ Miroslav Krleža — Školska knjiga.
- Tafra, Branka. 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Tafra, Branka. 1995. *Jezikoslovna razdvojba*. Zagreb : Matica hrvatska.
- Talanga, Tomislav. 2011. Kolebanje imeničkoga roda u hrvatskome jeziku. *Jezik* 58:5, 161–181.
- Veber, Adolfo. 1876. *Slovnica hrvatska*. Zagreb.
- Vončina, Josip. 1975. Jezik Antuna Kanižlića. *Rad JAZU* 368. Zagreb.
- Vončina, Josip. 1988. *Jezična baština*. Split : Književni krug.
- Vončina, Josip. 1999. *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičnoga izraza*. Posebni prilog Stoljećima hrvatske književnosti. Zagreb : Matica hrvatska.

Masculine gender nouns in the language of Josip Kozarac

Abstract

The paper describes morpho(phono)logical characteristics of masculine gender nouns in the language of Josip Kozarac. Declension of nouns (allomorphy of the bases and the endings of nouns with specific reference to the declension of plurals) is described with regard to the same nouns and morpho(phono)logical categories in the works of the 18th century writers, in the Slavonian dialect of Kozarac's time, in the Zagreb School norm and in contemporary Croatian language.

Ključne riječi: imenice muškoga roda a-vrste, alomorfizam nastavaka i osnova, jezik Josipa Kozarca, slavonski dijalekt, stari hrvatski pisci, norma zagrebačke škole

Key words: a-type masculine gender nouns, allomorphy of endings and bases, the language of Josip Kozarac, Slavonian dialect, old Croatian writers, Zagreb School norm